

2 **๔. เกษีษกรรม**

3 เกษีษกรรม คือ การปรุงยาที่ผสมใช้ ตามวิธีต่างๆ ตามแบบตำราโบราณที่เคย ปรุงสืบต่อๆ กันมา การปรุงยาตาม
 4 ตำราโบราณในวิธีต่างๆ ประกอบขึ้นด้วยวัตถุประสงค์นานาประการ ซึ่งได้เรียนรู้มาแล้ว คือ เกษีษวัตถุ สรรพคุณเกษีษ คณา
 5 เกษีษ ส่วนเรื่องเกษีษกรรมนี้กล่าวถึง การปรุงยาอย่างเดี่ยว จากที่ทราบอยู่แล้วว่าตัวยาแต่ละตัวแต่ละชนิดมีสรรพคุณแก
 6 อะไร แต่ละตัวยาที่แสดงสรรพคุณปรากฏในตัวอยู่แล้ว แต่ถ้าจะนำ มาใช้เฉพาะอย่างเดี่ยว อาจจะมีสรรพคุณอ่อนไป บาง
 7 ที่อาจจะไม่มีสรรพคุณพอที่จะรักษาโรคให้หายได้ อนึ่ง ถ้าเป็นวัตถุเพียงสิ่งเดียวยังมิได้เรียกว่าคางเป็นแต่ตัวยาส่งหนึ่ง
 8 ซึ่งเป็นส่วนประกอบของยาเรียกว่า เครื่องยาเท่านั้น แพทย์ และเกษีษกรผู้เชี่ยวชาญ จึงได้รวบรวมตัวยาหลายอย่างหลาย
 9 สิ่งทำการผสมกันเข้าเรียกว่า การปรุงยา ผลผลิตที่ออกจากการปรุงนี้เรียกว่า ยา ซึ่งมีประโยชน์สำหรับใช้บำบัดโรคต่างๆ
 10 ได้ ดังนั้นถ้าหากเอาตัวยาส่งเดี่ยว เช่น มะขามเปียก หรือลูกสมอไทย มาต้มเอาน้ำรับประทาน การเอามารับประทาน
 11 เช่นนี้ ก็ยังมีได้เรียกว่า ยา อาจจะเป็นอาหารไป หรือเอาเหง้าซึ่งสดมาชงกิน ก็ยังไม่เรียกยาเช่นกัน เพราะน้ำที่ชงนั้น มิใช่
 12 ยา เป็นเพียงตัวยา และน้ำเป็นธาตุวัตถุเหลวสำหรับนำไปผสมวัตถุที่เป็นตัวยาช่วยให้ละลาย

13 ยาไทยปรุงขึ้นจากพืช สัตว์ แร่ธาตุ จากวัตถุที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ มิได้สกัดกลั่นเอาเฉพาะเนื้อยา ที่แท้จึงมีส่วน
 14 ที่เป็นกากเจือปนอยู่มาก ดังนั้นยาจึงกำหนดให้ใช้ตัวยาที่มีปริมาณมาก และตัวยาหลายสิ่งรวมกัน ยาไทยตำรับหนึ่งๆ จึงมี
 15 ตัวยามากอย่างแฉะมากอย่างก็ตาม โครงสร้างของยาไทยสามารถแบ่งสรรพคุณ ของตัวยาออกเป็นส่วนๆ ได้ดังนี้ คือ

16 **๑. ตัวยาดตรง** คือ ยาที่มีสรรพคุณบำบัดโรคและใช้ โดยเฉพาะเรื่องอาจจะมีรสขมมาก รสเปรี้ยวมาก มีรสเค็ม
 17 มากๆ ไม่อาจจะรับประทานได้มาก เพราะรสไม่อร่อย และโรคแทรกก็มี แพทย์จึงได้หาตัวยาช่วยอีกแรงหนึ่ง จะได้รักษาโรค
 18 และใช้หายเร็วขึ้น

19 **๒. ตัวยาช่วย** เมื่อมีโรคแทรก โรคตาม หรือโรคหลายโรครวมกัน แพทย์ก็ใช้ตัวยาช่วยในการรักษาไอก็มีตัวยากัด
 20 เสมหะช่วยด้วย

21 **๓. ตัวยาประกอบ** เพื่อป้องกันโรคตามและช่วยบำรุงแก้ไข้ส่วนที่หมอมเห็นควร หรืออาจจะใช้เป็นยาคุมฤทธิ์ยา
 22 อื่น เช่น ลูกผักชีล้อม ใสเพื่อแก้อาการไซรัท้อในยาถ่ายๆ

23 **๔. ตัวยาชุกกลั่น ชูรส และแต่งสีของยา** ตัวยาชุกกลั่นนี้ หากบางครั้งการปรุงยารักษาโรคอาจจะมีกลิ่นไม่น่า
 24 รับประทาน ก็ต้องอาศัยตัวยาชุกกลั่นให้นำรับประทานหรือบางครั้งควรมีสรรพคุณมากเกินไป ก็ควรใช้ยาชูรสให้รับประทานได้
 25 ง่าย เช่น ควรเติมรสหวานเข้าไปบ้างก็ควรเติม ไซแต่เท่านั้น สีของยาถ้ามีสีสดก็นำรับประทาน หรือสีแดงอ่อนๆ ก็นำ
 26 รับประทาน

27 ทั้ง ๔ ประการนี้ ซึ่งได้กล่าวมาพอสังเขป เป็นหลักของการปรุงยา ซึ่งตามหลักของการปรุงยาสากล ก็ยังนิยมใช้
 28 กันอยู่จำนวนหลายสิ่งหลายอย่างเหล่านี้ ต่างรวมและแบ่งสรรพคุณกันไป ทำการบำบัดโรคและ รวมพลังให้สรรพคุณ
 29 รุนแรงขึ้น เพื่อต่อสู้กับสมุฏฐานของโรคได้ ซึ่งอาจมีโรคแทรกตามผสมกันอยู่ดังได้บรรยายมาแล้ว

31 เกษตรกรผู้ทำการปรุ้งยา จึงจำเป็นต้องยึดตำรับยาที่จะปรุ้งหรือตามใบสั่งแพทย์เป็นหลักสำคัญ การปรุ้งยาต้อง
32 อาศัยตำรับยาที่จะทำการปรุ้งยาทุกครั้ง ตำรับนั้นๆ จะบอกชื่อตัวยา ส่วน ขนาด วิธีใช้ และวิธี ปรุ้งไว้ทุกขนาน เมื่อได้ใช้
33 ตำรับยาเป็นหลักแล้ว ก็ควรพึงระลึกอยู่เสมอว่า การปรุ้งยาที่จะให้มีสรรพคุณดีนั้น ควรปฏิบัติอย่างไร จึงจะได้ยามี
34 สรรพคุณดี **หลักการปรุ้งยาให้มีสรรพคุณที่ดี** มีดังต่อไปนี้ คือ

- 35 ๑. พิจารณาตัวยา เลือกเอาแต่ตัวยาที่ดี ตัวยาใหม่ๆ
- 36 ๒. พิจารณาสรรพคุณยา เลือกสรรพคุณดีและตรงตามโรค
- 37 ๓. พิจารณาน้ำหนักและปริมาณของตัวยาแต่ละอย่างให้พอเหมาะสมกัน
- 38 ๔. ความสะอาดและความละเอียดรอบคอบของเภสัชกร
- 39 ๕. ปรุ้งยาให้ถูกวิธี ถูกหลักวิชาตามหลักของเภสัชกรรม

40 นอกจากหลักการปรุ้งยาเหล่านี้แล้ว ยังมีหลักอื่นปลีกย่อยออกไปอีกนำมาประกอบ เช่น อุปกรณ์ในการปรุ้งยากี่
41 ต้องพิจารณาดูให้รอบคอบ ดังจะได้บรรยายให้ทราบแต่ละอย่างพอสังเขป ให้เภสัชกรพึงระลึกอยู่เสมอ ดังต่อไปนี้

42 ๑. **พิจารณาตัวยา** ก็คือ หลักเภสัชวัตถุนั่นเอง การปรุ้งยานั้นตำรับบอกไว้ให้ใช้ส่วนของ พืช สัตว์ และธาตุ ก็ควร
43 ใช้เช่นนั้น เป็นต้นว่า พืชวัตถุให้ใช้เปลือก ราก หรือ ดอก ฯลฯ สัตว์วัตถุ ให้ใช้ส่วนใด เช่น กระดูก หนัง เขา ดี เลือด นอ ฯลฯ
44 ธาตุวัตถุให้ใช้ดิบๆ หรือทำการระตุเสียก่อน เช่น สารหนู สารส้ม จุนสี กำมะถัน ฯลฯ ดังนี้ ธาตุบางชนิดควรทำการ
45 ระตุหรือผสมได้เลย นอกจากทั้งพืช สัตว์และธาตุ ควรใช้ซึ่งสด ชึ่งแห้ง ถูกสมอไทยอ่อน ถูกสมอไทยแก่ ดังนี้ เป็นต้น ตัวยา
46 บางอย่างแปรสภาพ สรรพคุณก็เป็นอีกอย่าง หนึ่งตัวยางบางอย่างมีฤทธิ์แรงจะเป็นอันตราย ต้องฆ่าเสียก่อน เช่น เมล็ด
47 สลอบ ยางสลัดได ฯลฯ ซึ่งวิธีฆ่า และบางสภาพของที่มีฤทธิ์จะได้กล่าวในตอนต่อไป ฯลฯ ดังนี้ เป็นต้น

48 ๒. **พิจารณาสรรพคุณตัวยาแต่ละอย่าง** ก็คือ หลักสรรพคุณเภสัช คือ ให้รู้จักรสของตัวยาเสียก่อน เมื่อทราบ
49 รสของตัวยาแล้ว รสจะแสดงให้เห็นสรรพคุณได้ ถึงแม้ว่าตัวยาในโลกนี้จะมีมากก็จริง แต่รสของยานั้น กำหนดไว้เพียงจำนวน
50 น้อย ดังได้บรรยายมาแล้วในตอนสรรพคุณ เภสัช จึงจะกล่าวให้ยืดยาวต่อไป รสหรือสรรพคุณของตัวยานั้น ถ้าจะทำการ
51 ปรุ้งก็อย่าให้รสยาขัดกัน หรือตัวยารักษาโรคคืออยู่แล้วแต่เพิ่มตัวยาที่ฆ่า สรรพคุณยารานี้เข้าไปทำให้ยาเสื่อมคุณภาพ
52 ไปได้ เช่น หญ้ารางแดง รางจืด ตัวยาพวกนี้ถ้าเพิ่มเข้าไปทำให้รสและสรรพคุณเสียไป ตัวยารสเค็ม ควรใช้ยารสอะไรผสม
53 จึงจะมีสรรพคุณดี หรือตัวยาบางอย่างมีอันตรายควรใส่แต่น้อย หรือระตุเสียก่อนเหล่านี้ แล้วแต่ความฉลาดของเภสัชกร
54 ผู้ทำการปรุ้งยานั้น

55 ๓. **พิจารณาขนาดและปริมาณของตัวยา** ขนาดของตัวยานั้นๆ ให้เอาปริมาณมากน้อยเท่าใด สิ่งละหนัก
56 เท่าไร โดยตำรับได้กำหนดลงไว้หนักสิ่งละ ๑ สิ่ง หรือ ๑ บาท ก็ควรพิจารณาว่า เหมาะสมหรือเปล่า ควรที่ผู้เป็นเภสัชกร
57 ควรพิจารณาดูให้รอบคอบก่อน จึงทำการปรุ้งยา เป็นต้นว่า ยาขนานนี้มีตัวยาที่ รสเผ็ดร้อนมากอยู่แล้ว ก็ยังเพิ่มเมล็ด
58 พริกไทยเท่ายาทั้งหลาย จะสมควรหรือไม่ประการใด แล้วแต่เภสัชกรพิจารณาดูให้ดีทั้ง น้ำหนัก ตัวยา ก็ซึ่งตวง ให้ถูกต้อง

60 **๔. ความสะอาดและความละเอียดรอบคอบของเภสัชกร** การปรุงยาที่จะให้มีสรรพคุณดีนั้น จะปราศจาก
 61 ความสะอาดหาได้ไม่ ความสะอาดเป็นสิ่งสำคัญมาก การปรุงยาด้วยยาบางชนิดมีดินติดอยู่หรือพืชบางชนิดมีตัวหนอนติด
 62 อยู่ หรือมดติดอยู่ในโพรงของรากยาก็เอามาบดโดยล้างไม่สะอาด ไซ้แต่เท่านั้น ภาชนะในการปรุงยา หั่นยา ครกตำยา
 63 ฯลฯ ก็ควรสะอาดด้วย แม้แต่ตัวเภสัชกรเองก็ล้างมือให้สะอาดเมื่อจะทำการปรุงยา นอกจากนี้เภสัชกรควรเป็นคนที่มีนิสัย
 64 ละเอียด รอบคอบ ไม่เผอเรอมักง่าย เช่น ตำรายาบอก ให้ปรุงมีตัวยา ๒๐ สิ่ง แต่ใส่เพียง ๑๕ หรือ ๑๖ สิ่ง โดยลืมตัวยาที่เหลือ
 65 เหล่านั้นเสีย ซึ่งจัดว่าเป็นการเผอเรอและตำรายาบอกให้บดละเอียดเป็นอนุสำหรับเป็นยานัตถุ์ แก้วริดสีดวง เภสัชกรมักง่าย ซึ่
 66 เกี่ยจ ก็บดหยาบๆ เวลาใช้ยารักษาโรคก็ไม่เกิดผลและมีหน้าซ้ำเกิดโทษแก่คนไข้ ดังนี้เป็นต้น

67 **๕. ปรุงยาให้ถูกวิธี** ถูกหลักวิชาตามหลักของเภสัชกรรม วิธีปรุงยาตามตำรับแผนโบราณนั้น ถ้าปรุงตามเวช
 68 กรรมมี ๒๔ วิธี การปรุงยานี้ควรที่นักศึกษาจะค้นคว้าและพยายามศึกษา การปรุงยาให้ได้มาตรฐานทันความเจริญของ
 69 โลกเสมอ เป็นต้นว่ารับประทาน สะดวกในการใช้รักษาโรค ฯลฯ เหล่านี้เป็นต้นหรือได้ปรุงเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็ควรเขียนชื่อ
 70 ยาไว้ บอกขนาดและวิธีใช้ ตลอดจนทั้งสรรพคุณว่ารักษาโรคอะไรปรุงเมื่อไร สำหรับวิธีในการปรุงยา ๒๔ วิธีนั้น ในที่นี้จะ
 71 กล่าวในตอนต่อไปพร้อมจะได้ยกตัวอย่างให้เข้าใจ

72 **วิธีการปรุงยา**

73 ตามตำราเวชศึกษาระบุวิธีการปรุงยาไว้ ๒๔ วิธี ดังนี้

74 ๑. ยาผง	ยาตำเป็นผงแล้วบดให้ละเอียดละลายน้ำกระสายต่างๆ ต้ม เช่น ยาหอม
75 ๒. ยาเม็ด	ยาตำเป็นผงแล้วปั้นเป็นลูกกลอนรับประทาน
76 ๓. ยาต้ม	นำตัวยาใส่หม้อ เติมน้ำให้ท่วมตั้งบนไฟเคี่ยวให้เดือด รินน้ำต้ม
77 ๔. ยาน้ำค้าง	เอาตัวยาเผาไฟให้ไหม้เป็นค่าง แล้วเอาค่างนั้นแช่น้ำทิ้งไว้ รินน้ำต้ม
78 ๕. ยาดอง	นำตัวยาแช่ในน้ำสะอาดหรือน้ำสุรา รินน้ำต้ม
79 ๖. ยาคว่ำ (ยาเผา)	นำยาเผาหรือคว่ำไฟให้ไหม้ บดเป็นผงละเอียด ละลายน้ำต้ม
80 ๗. ยากลั่น	เอาตัวยาใส่เครื่องต้มกลั่นเอาแต่ไอหรือน้ำเหงื่อต้ม
81 ๘. ยาต้ม	ยาประสมแล้วห่อผ้า หรือบรรจุลงในกลัก เอาไว้ใช้ต้ม
82 ๙. ยานัตถุ์	ยาประสมแล้ว ตำหรือบดให้ละเอียด ใส่กล่องเป่าทางจมูกและลำคอ
83 ๑๐. ยาหุงน้ำมัน	เอายาหุงด้วยน้ำมัน ใช้น้ำมันที่หุงทาหรือพ่น แก้กษัยอก ฟกซ้ำ
84 ๑๑. ยาผสมน้ำมัน	เอาเครื่องยาผสมน้ำมัน เช่น น้ำมันมะพร้าว น้ำมันถั่ว น้ำมันงา ใช้ใส่แผล
85 ๑๒. ยาสูบ	เอาเครื่องยาผสมกัน แล้วมวนเป็นนุหรือสูบ หรือยัดกล่องสูบ
86 ๑๓. ยาอม	ยาต้มเอาน้ำอมหรือบ้วนปาก
87 ๑๔. ยาอาบ	เอาเครื่องยาผสมกันแล้วต้มกับน้ำให้สะอาด ใช้น้ำยานี้อาบ
88 ๑๕. ยาชะ	เอาเครื่องยาผสมกันแล้วต้มกับน้ำสะอาด ใช้น้ำยาชะล้างบาดแผล
89 ๑๖. ยาแช่	เอาเครื่องยาผสมกันแล้วต้มกับน้ำสะอาดใช้แช่

90

๑๒๓

91 ๑๗. ยารมไอน้ำ เอาเครื่องยาผสมกันแล้วต้มกับน้ำสะอาดจนเดือด ใช้ไอน้ำเดือดรม (ใช้รมใน
92 กระจงฝาก็ได้)

93 ๑๘. ยาทา เอาตัวยาดำหรือบดเป็นผงผสมกับน้ำใช้เป็นยาทา หรือเอาตัวยาฝน กับน้ำใช้เป็น
94 ยาทาก็ได้

95 ๑๙. ยาสูม เอาตัวยาผสมกันแล้วพอก หรือโปะลงบนกระหม่อม เรียกว่า ยาสูม กระหม่อม

96 ๒๐. ยาประคบ เอาเครื่องยาห่อผ้า ทำเป็นลูกประคบ นาบ หรือนวดด้วยลูกประคบ เรียกว่า ยา
97 ประคบ

98 ๒๑. ยาเห็นบถวาร เอาตัวยาผสมกันแล้วทำเป็นแท่ง แล้วเห็นที่บถวารหนัก ให้อุจจาระออก

99 ๒๒. ยาสวนทวารหนัก เอาตัวยาผสมกันแล้ว ต้มเอาน้ำยาสวนทวารหนัก ให้อุจจาระออก

100 ๒๓. ยาหลาม เอาตัวยาผสมกัน บรรจุลงในกระบอกไม้ไผ่ใส่น้ำสะอาด หรือสุราจนเต็ม กระบอก
101 อุดปากกระบอกให้แน่น หลามไฟให้สุก รินน้ำกินรักษาโรค

102 ๒๔. ยาพอก เอาตัวยาผสมกันตำให้แหลก ใช้พอกหัวฝี แก้วปวด บวม

103 ๒๕. ยากวาด เอายาที่ใช้กวาด เตรียมให้พร้อม เอาน้ำบ้ายากวาดลงในคอ

104 ๒๖. ยาแคปซูล เอาตัวยาที่บดเป็นผงแล้วบรรจุในแคปซูล เพื่อง่ายต่อการรับประทาน

105 ๒๗. ยาตอกเม็ด เอาตัวยาที่บดแล้วอัดเข้าเครื่องตอกเป็นเม็ด จะได้ตัวยาขนาดเท่าๆ กัน

106 ๒๘. ยาเคลือบเม็ด เอายาที่ตอกเป็นเม็ดแล้ว นำมาเคลือบน้ำตาลใส สี ขาวให้น่ารับประทาน

107

108 **วิธีปรุงยาที่ใช้บ่อย**

109 **๑. ยาต้ม** เป็นวิธีที่ไม่ยุ่งยาก ใช้ได้ทั้งสมุนไพรสดและแห้ง (ชนิดแห้งควรแช่น้ำก่อน) ควรต้มใน หม้อดินเผา หรือ
110 หม้อเคลือบ โดยเติมน้ำสะอาดให้ท่วมยา ใช้เวลาต้มประมาณ ๑๕ - ๒๐ นาที ส่วนใหญ่ จะต้ม ๓ เอา ๑ คือใส่น้ำ ๓ ส่วน
111 ต้มให้เหลือน้ำเพียง ๑ ส่วน

112 **ข้อควรระวัง** ควรต้มกินเฉพาะวัน ไม่ควรเก็บค้างคืน ถ้าเก็บต้องอุ่นทุกวัน ภาชนะที่ใช้ต้ม ควรใช้หม้อดิน หม้อ
113 เคลือบ หรือหม้อสแตนเลส ห้ามใช้ภาชนะโลหะอลูมิเนียมหรือเหล็ก เพราะกรดหรือสารฟอสฟอรัสในสมุนไพร จะทำปฏิกิริยากับ
114 โลหะ หรือโลหะอาจละลายออกมา เป็นพิษต่อผู้ใช้ในระยะยาวได้

115 **๒. ยาขง** มีวิธีเตรียมง่ายและสะดวก แต่สกัดสารออกฤทธิ์ได้น้อย เหมาะสำหรับสมุนไพรที่มี สารออกฤทธิ์ละลาย
116 น้ำได้ดี ใช้ได้ทั้งสมุนไพรสดและแห้ง โดยนำสมุนไพรใส่ลงในแก้ว เติมน้ำเดือดปิดฝา ทิ้งไว้ประมาณ ๓ - ๕ นาที รินเอาน้ำ
117 ส่วนที่ใส่นั้น

118 **๓. ยาตองเหล้า** เป็นวิธีที่เหมาะสมสำหรับสมุนไพรซึ่งมีสารออกฤทธิ์ละลายน้ำได้น้อย ไม่สามารถเตรียมโดยการ
119 ต้มหรือขงได้ มักใช้สมุนไพรแห้ง โดยนำยามาล้างให้สะอาดแล้วหั่นเป็นชิ้นเล็กๆ ตากหรืออบจนแห้ง ห่อด้วยผ้าขาวบาง ใส
120 ลงในขวดโหลเติมเหล้าพอท่วม (ใช้เหล้า ๒๘ - ๔๐ ดีกรี) ปิดฝาขวดให้สนิท เปิดคนทุกวัน ทิ้งไว้ ๑ เดือน จึงจะใช้ได้

121

๑๒๔

122 **ข้อควรระวัง** สตรีมีครรภ์ หรือระหว่างให้นมบุตร ผู้ป่วยความดันโลหิตสูง ผู้ป่วยโรคหัวใจ ผู้ป่วยแพ้เหล้า ควร
123 หลีกเลี่ยงการใช้ยาดอกเหล้า เพราะอาจเกิดอันตรายได้

124 **๔. ยาลูกกลอน** มีวิธีการยุ่งยาก เหมาะสำหรับสมุนไพรที่มีกลิ่น รสไม่น่ากิน เช่น รสขมมาก โดยการนำยาผง
125 ผสมน้ำผึ้ง น้ำผึ้งที่ใส่ต้องเคี่ยวให้เหนียวได้ที่เสียก่อนจึงค่อยผสมกับยาคลุกจนได้ที่ปั้นเป็นเม็ดอบหรือตากแดดให้แห้ง
126 เก็บใส่ภาชนะที่สะอาด ปิดฝาสนิท

127 **ขั้นตอนในการปรุงยา**

128 **๑. การพิจารณาเลือกตัวยา** ต้องอ่านตำรับยาโดยละเอียด เลือกตัวยาให้ถูกต้องตามที่กำหนดไว้ในตำรับยา
129 ดังนี้

130 ๑.๑ ชนิด

131 ๑.๒ ส่วนที่ใช้

132 ๑.๓ ใช้สมุนไพรอ่อนหรือแก่

133 ๑.๔ ใช้สมุนไพรสดหรือแห้ง

134 ๑.๕ ใช้สมุนไพรดิบ หรือแปรสภาพตัวยาก่อน

135 ๑.๖ ความใหม่ สะอาด และปราศจากสิ่งเจือปนต่างๆ

136 สมุนไพรเก่าอาจเสื่อมคุณภาพ หมดคุณภาพ หรืออาจเป็นพิษ ไม่ควรนำมาใช้ทำยาสมุนไพร ที่ใช้ต้องอยู่ใน
137 สภาพดี ไม่มีเชื้อรา ไม่ผุ ปราศจากสิ่งเจือปน เช่น ดิน ทราญ เศษของอื่นๆ และตัวแมลง

138 **๒. คุณภาพและปริมาณของตัวยา** จัดตัวยาแต่ละอย่างตามปริมาณที่กำหนดในตำรับ (ชั่งหรือตวง)

139 **๓. แปรสภาพของตัวยาแต่ละอย่างให้เหมาะสมกับวิธีการที่จะปรุง** เช่น ยาต้ม ควรหั่นตัวยา ให้เล็กลง แล้ว
140 ห่อผ้าที่สะอาดรวมกัน ยาผง ควรบดละเอียด ถ้าผ่านแรงได้ก็ยิ่งดี

141 **การฆ่าตัวยา** คือการทำให้ตัวยามีฤทธิ์อ่อนลง ตัวยาที่ต้องฆ่าฤทธิ์ ได้แก่ ยาตำ ซาด สารหนู ปรอท รงทอง สลอด
142 ชะมดเข็ด ชีแมลงสาบ เป็นต้น

143 **๑. การฆ่าฤทธิ์ยาตำ** โดยทั่วไปจะไม่ฆ่า นอกจากระบุในตำรับว่าให้ฆ่า สะตุหรือประสะ จึงจะ นำมาฆ่าฤทธิ์

144 **วิธีทำ** เอายาดำใส่กระทะที่สะอาด คั่วไฟจนกรอบ แล้วนำมาปรุงยาได้ หรือใส่กระทะ บีบน้ำมะกรูดลงไปพอควร
145 ตั้งบนเตาไฟจนให้แห้ง หรือเอาใบชาหรือใบบัวห่อยาดำ บีงไฟ จนใบที่ห่อเหลือง จนจะไหม้ จึงเอายาดำไปผสมยาได้

147 **๒. การฆ่าฤทธิ์สารหนู**

148 **วิธีที่ ๑** นำสารหนูบดให้ละเอียด ตั้งซามกระบือหรือฝาละมี บนเตาไฟให้ร้อนจัด แล้วเอาสารหนูที่บดแล้วเทลง
149 ไป บีบน้ำมะนาวหรือน้ำมะกรูดลงไปพอควร เป็นครั้งที่ ๑ รอจนน้ำมะนาวแห้ง แล้วจึงบีบน้ำมะนาวลงไปอีก ทำจนครบ ๓
150 ครั้ง สารหนูจะกรอบและเปลี่ยนสีไปจากเดิมยกออกจากเตาทิ้งไว้ให้เย็น

151 **วิธีที่ ๒** ใส่สารหนูลงในหม้อดิน ปิดฝา ยกตั้งเตาไฟ เผาให้ร้อนจัด สารหนูถูกความร้อนจัด จะเกาะตัวจับอยู่ข้าง
152 หม้อหรือที่ฝาหม้อ ยกออกจากเตาทิ้งไว้ให้เย็นช้อนออกมาใช้ได้

153 **๓. การฆ่าฤทธิ์ซาดก๊อน**

154 **วิธีทำ** เช่นเดียวกับฆ่าฤทธิ์สารหนู แต่ใช้น้ำมะกรูด แต่ถ้าหามะกรูดไม่ได้ จึงใช้น้ำมะนาวแทน

155 **๔. การฆ่ารังทอง**

156 **วิธีทำ** บดรังทองบดให้ละเอียด บดกับน้ำมะนาวปั่นเป็นเม็ด แล้วห่อใบพลู ๗ ชั้น บีงไฟให้กรอบ ถ้าไม่มีใบพลู
157 อาจใช้ ใบบัว ใบตอง หรือใบบัวหลวง ห่อแล้วบีงไฟก็ได้

158 การฆ่ารังทองนี้ บางครั้งใช้วิธีทุบให้ละเอียด ใส่ลงในกระทะ คั่วไฟจนกรอบระวังอย่าให้ไหม้

159 **๕. การฆ่าฤทธิ์ลูกสลอด มีหลายวิธี**

160 **วิธีทำ** แบบที่ ๑ ห่อเมล็ดสลอดด้วยผ้าขาวบาง ใส่ใบมะขาม ใบส้มป่อย เกล็ด พอสมควร ลงไปในหม้อ ต้มให้สุก
161 รินน้ำทิ้ง ทำ ๓ ครั้ง แล้วบีบเอาน้ำมันในเมล็ดสลอดออก นำไปตากให้แห้ง ใช้ปรุงยาได้

162 **แบบที่ ๒** ทุบเมล็ดสลอดให้แตก เอาแต่เนื้อในมาตำให้ละเอียด แล้วห่อกระดาษ ฟางใช้ของหนักๆ ทับ เปลี่ยน
163 กระดาษฟางบ่อยๆ จนแน่ใจว่าไม่มีน้ำมันแล้วจึงใช้ได้

164 **แบบที่ ๓** ปอกเปลือกเมล็ดสลอด เอาใส่ในออกแล้วล้างน้ำให้สะอาด ห่อผ้าขาวใส่หม้อกวน รวมกับข้าวสารให้
165 แห้ง ๓ ครั้ง แล้วคั่วกับน้ำปลา ให้พอเกรียม นำไปทับให้น้ำมันออกให้หมด

166 **แบบที่ ๔** ปอกเปลือก เมล็ดสลอด เอาใส่ในออกแล้วล้างน้ำให้สะอาด เอาแช่น้ำเกลือไว้ ๒ คืน นำไปยัดไว้ในลูก
167 มะกรูด นำมะกรูดหมกไฟให้เกรียมเสร็จแล้วนำไปผสมยาได้

168 **แบบที่ ๕** แกะเอาเปลือกและไส้ในออก แล้วเอาไปแช่น้ำปลาร้าปากไหไว้ ๑ คืน แล้วนำไปยัดในลูกมะกรูด สุมไฟ
169 แกลบให้สุก

170 **แบบที่ ๖** ปอกเปลือกเมล็ดสลอด เอาใส่ในออก นำไปแช่น้ำมูตร ๑ วัน ต้มด้วยน้ำมะพร้าว ๑ วัน ต้มด้วย
171 ข้าวสาร ๑ วัน ต้มด้วยน้ำอ้อยแดง ๑ วัน จากนั้นนำไปทับให้แห้งและ ตากแดดให้แห้งสนิท จึงนำไปใช้ได้

172 **แบบที่ ๗** ปอกเปลือกเมล็ดสลอด เอาแต่เนื้อตำให้ละเอียด นำไปคั่วให้เกรียมจนหมดน้ำมันสลอด

173 **แบบที่ ๘** ปอกเปลือกเมล็ดสลอด แล้วแช่น้ำปลาร้า ๓ วัน จึงเอาขึ้นตากให้แห้ง

174

๑๒๖

175 แบบที่ ๙ ปอกเปลือกเมล็ดสลอด แล้วนำไปต้มกับน้ำเกลือ ตากให้แห้ง ต่ำละเอียด ทบให้น้ำมันออกให้หมด

176 แบบที่ ๑๐ ปอกเปลือกเมล็ดสลอด คั่วกับทราย จนกว่าน้ำมันสลอดจะหมด

177 แบบที่ ๑๑ นำสลอดไปต้มกับข้าวเปลือกจนเดือด เมล็ดข้าวเปลือกจะสุกบาน ตักลูกสลอดไปใช้ได้

178 **๖. การฆ่าฤทธิ์แมลงสาบ**

179 **วิธีทำ** นำขี้แมลงสาบคั่วไฟให้เกรียม นำมาใช้ได้

180 **๗. การฆ่าเชื้อประสะชะมดเข็ด**

181 **วิธีทำ** แบบที่ ๑ นำชะมดเข็ดใส่ลงในใบพลู ลงไฟจนเกรียม แล้วเอียงลงให้ไหลลงไปในถ้วยนำไปใช้ได้

182 แบบที่ ๒ ห่อชะมดเข็ดด้วยผ้า เพื่อป้องกันมิให้ชนปนลงไปด้วย

183 แบบที่ ๓ ห่อชะมดเข็ดด้วยผ้าขาวบาง ใส่ถ้วยไว้ ตั้งไฟตุ๋นหรือนึ่ง (ปิดฝาให้มิดชิด) อย่าให้น้ำลงไปได้

184 ตุ๋นหรือนึ่งจนกว่าชะมดเข็ดจะสลายออกมาหมด บีบห่อผ้าให้แห้งนำเอาไขมาใช้ทำยาได้

185 **๘. การฆ่าฤทธิ์ปรอท**

186 **วิธีทำ** ใช้ทองแดง ทองเหลือง หรือเงิน ผสมให้ปรอทกินเสียก่อน จึงเอาทำยาต้มต่อไปแต่ ทำยาผงได้ยาก เพราะ

187 ปรอทมีน้ำหนักมาก ยุ่งยากในการบด

188 **การประสะตัวยาคำว่า** ประสะ มีความหมายเป็น ๒ อย่าง คือ

189 ๑. ฟอกหรือชำระสิ่งต่างๆ เช่น เครื่องยา เพื่อให้สะอาดหรือรสร้อนลง

190 ๒. ใช้เรียกยาที่เข้าเครื่องยาสิ่งหนึ่งเท่ากับยาอื่นๆ เช่น ประสะขิง ก็คือ น้ำหนักของขิงเท่ากับน้ำหนักตัวยาคือใน

191 ตำรับรวมกัน ในที่นี้จะยกตัวอย่างวิธีประสะตามความหมายในข้อ ก. ดังนี้

192 ๑.๑. การประสะยางสลัดได

193 **วิธีทำ** เอายางสลัดไดใส่ถ้วย ใส่น้ำลงไป แล้วตั้งในกระทะ ยกกระทะตั้งบนเตาไฟ กวนน้ำยาจนเห็นว่าสุกจึงริน

194 น้ำในถ้วยทิ้ง นำยางสลัดไดออกตากแดดให้แห้ง ใช้ผสมยาได้

195 ๑.๒ การประสะเหล็ก

196 **วิธีทำ** เหล็กที่ใช้ผสมยานั้น แห้งและเหนียวมาก ต้องใช้ตะไบถูให้เป็นผงละเอียดก่อนจึงนำเอาผงเหล็กใส่กระทะ

197 บีบน้ำมะนาวใส่ให้เปียกชุ่ม ตั้งบนเตาไฟ คั่วให้ผงเหล็กแห้ง ทำ ๗ ครั้ง จึงจะเอาเหล็กที่ประสะไปผสมยาได้

198 **การสะตุยา** คือการแปรรูปลักษณะของสิ่งของบางอย่าง เช่น เกลือ สารส้มให้เป็นผงบริสุทธิ์ โดยวิธีทำให้ร้อน

199 ด้วยไฟ เพื่อให้แห้งสนิท

200

201 การสะตุเกลือ

202 **วิธีทำ** ใส่เกลือในภาชนะที่ไม่ใช่โลหะ และทนความร้อนได้ ใส่น้ำลงไปเล็กน้อย ตั้งบนเตาไฟ เคี่ยว ให้แห้งเหลือ
203 แต่เกลือเม็ดเล็กๆ นำเกลือที่สะตุนี้นี้ไปทำยาได้

204 การสะตุสารส้ม

205 **วิธีทำ** นำสารส้มใส่ฝาละมี เอาไปตั้งบนเตาไฟ หากภาชนะครอบอีกทีหนึ่ง เพื่อให้ไม่ให้ล้นออกมา เมื่อแห้งแล้วจึง
206 นำไปผสมยาได้

207 การสะตุน้ำประสานทอง

208 **วิธีทำ** เอาน้ำประสานทองใส่ฝาละมี นำไปตั้งบนเตาไฟ หากภาชนะครอบเพื่อไม่ให้ฟูออกมาเมื่อแห้ง แล้วจึงนำไป
209 ผสมยาได้

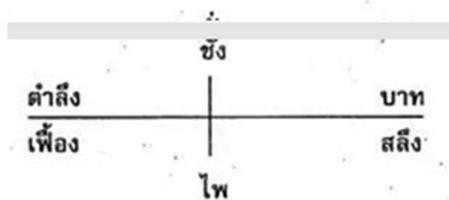
210 อายุของยา ยาทุกชนิด มีกำหนดอายุของยา ยามีครบกําหนดอายุแล้วไม่เหมาะที่จะนำไปใช้ เพราะสรรพคุณทาง
211 ยาจะลดลงไปเรื่อยๆ จนกระทั่งหมดไป รักษาไม่ได้ผลทำให้เสื่อมสรรพคุณในการรักษาโรค แล้วและยาบางชนิดอาจแปร
212 สภาพกลายเป็นสารมีพิษ และเป็นอันตรายกับผู้ที่ใช้

213 ก่อนจะนำยาที่ปรุงเก็บไว้ไปใช้ ควรจะตรวจดูอายุของยาเสียก่อนทุกครั้ง ถ้าพบว่ายาหมดอายุแล้ว ต้องจัดการทิ้ง
214 ทันที

215 อายุของยาแต่ละชนิด มีความแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับประเภทของยา ดังรายละเอียดในตารางแสดง กำหนดอายุ
216 (โดยประมาณ) ของยาประเภทต่างๆ ที่มีการเก็บรักษาอย่างดีและถูกต้อง

217 วิธีชั่งยาโบราณ

218 เครื่องหมายตีนกาเทียบน้ำหนักที่ใช้ในตำรายาไทย

219

220 ชั่งตำลึงบาทเฟื้องสลึงโพง

221 มาตรฐานชั่ง

222	๑ หาบ	= ๕๐ ชั่ง	=	๖๐,๐๐๐	กรัม
223	๑ ชั่ง	= ๒๐ ตำลึง ๘๐ บาท	=	๑,๒๐๐	กรัม
224	๑ ตำลึง	= ๔ บาท	=	๖๐	กรัม
225	๑ บาท	= ๔ สลึง	=	๑๕	กรัม
226	๑ สลึง	= ๒ เฟื้อง = ๑/๔ บาท	=	๓.๗๕	กรัม
227	๑ เฟื้อง	= ๔ โพง = ๑/๔ บาท	=	๑.๘๗๕	กรัม
228	๑ โพง	= ๒ อัฐ = ๑/๓๒ บาท	=	๐.๔๖๘	กรัม

229

๑๒๘

230 การชั่งยาชื้อยากันในห้องตลาดเดิมใช้น้ำหนักตามตาชั่งจีน ซึ่งมีหลักเทียบน้ำหนักดังนี้

231 ๑ ชั่งจีน = ๑๖ ตำลึงจีน (๔๐ บาท)

232 ๑ ตำลึงจีน = ๑๐ สลึง

233 เมื่อทราบน้ำหนักของไทยและจีนแล้วสามารถเทียบกันได้ แต่โดยทั่วไปนิยมให้เขียนน้ำหนักเป็นบาทซึ่งเทียบกับ

234 มาตรฐานเมตริกแล้ว ๑ บาท เท่ากับ ๑๕ กรัม

235 เครื่องมือในการชั่งตวงนี้ ปัจจุบันได้มีพระราชบัญญัติให้ใช้มาตรฐานเมตริกเป็นมาตรฐานสากลรายละเอียดดังนี้

236 มาตรฐานชั่งน้ำหนักโบราณ

237 ๒ เมล็ดงา = ๑ เมล็ดข้าวเปลือก

238 ๔ เมล็ดข้าวเปลือก = ๑ กล่อม (เทียบเม็ดมะกล่ำตาหนู)

239 ๒ กล่อม = ๑ กล่ำ (เทียบเม็ดมะกล่ำตาช้าง)

240 ๒ กล่ำ = ๑ ไพ

241 ๔ ไพ = ๑ เฟื้อง

242 ๒ เฟื้อง = ๑ สลึง

243 ๔ สลึง = ๑ บาท

244 ๒๐ ตำลึง = ๑ ชั่ง

245 ๕๐ ชั่ง = ๑ หาบ

246 การเทียบคำว่า หีบมือ กำมือ ฝ่ามือ และกอบ โดยประมาณ

247 ๑๕๐ เมล็ดข้าวเปลือก = ๑ หีบมือ

248 ๔ หีบมือ = ๑ กำมือ

249 ๔ กำมือ = ๑ ฝ่ามือ

250 ๒ ฝ่ามือ = ๑ กอบ

251 ๔ กอบ = ๑ ทะนาน

252 ๒๐ ทะนาน = ๑ สัด

253 ๔๐ สัด = ๑ บัน

254 ๒ บัน = ๑ เกวียน

255 หมายเหตุ ๑ กอบมือ หมายถึง ปริมาณสมุนไพรมที่ได้จากการใช้มือทั้งสองข้างกอบเข้าหากัน ให้ปลาย นิ้วกลาง

256 นิ้วนาง และนิ้วก้อยแตะกัน

257 ๑ กำมือ หมายถึง ปริมาณสมุนไพรมที่ได้จากการใช้มือข้างเดียวทำให้ปลายนิ้วมือจรดอุ้งมือใหญ่ๆ

259 **สิ่งที่ต้องรู้ในการปรุงยา**

- 260 ๑. รู้จักชื่อตัวยา และชนิดของยา
- 261 ๒. รู้จักรสและสรรพคุณของยา
- 262 ๓. รู้จักพิกัดและอ่านตำราเข้าใจความหมาย
- 263 ๔. รู้จักตัวยาที่มีสรรพคุณคล้ายกัน ใช้แทนกันได้
- 264 ๕. รู้จักใช้ตัวยา คือ รู้ว่าใช้ส่วนไหนทำยา เช่น ใช้แก่น ราก ใบ ดอก กระจุก ฯลฯ
- 265 ๖. รู้จักยาที่เป็นพิษ ถ้าใช้เกินขนาดอาจเป็นอันตรายถึงตาย
- 266 ๗. รู้จักขนาดยา ใช้ให้เหมาะสมกับอายุของผู้ป่วย
- 267 ๘. รู้จักใช้น้ำกระสายยาต่างๆ เพื่อช่วยฤทธิ์ของยานั้นๆ
- 268 ๙. รู้จักตัวยาที่ห้ามผสม คือ ยาที่มีฤทธิ์ขัดกัน
- 269 ๑๐. รู้จักใช้ตัวยาสดและเก็บยาสดส่วนใดของต้นไม้ เก็บเวลาใดจึงจะมีสรรพคุณดี
- 270 ๑๑. รู้จักมาตราซึ่งตวงยาโบราณและยาปัจจุบัน เทียบน้ำหนักได้ รู้จักใช้เครื่องซึ่งตวง
- 271 ๑๒. รู้กฎหมายควบคุมการประกอบโรคศิลปะ และการขายยา

272

273 **น้ำกระสายยา**

- 274 น้ำกระสายยามีความสำคัญต่อยาแต่ละขนาน เพื่อเป็นการเสริมฤทธิ์ยาในการรักษาโรคให้ได้ผล หรือหายเร็วขึ้น
- 275 และช่วยให้กลืนง่ายไม่ติดคอ น้ำกระสายยา ได้แก่
- 276 ๑. น้ำสะอาด ที่ปราศจากเชื้อโรค สี กลิ่น รส และวัตถุอื่นๆ
- 277 ๒. น้ำสุก น้ำสะอาดที่ต้มจนเดือดสักครู่แล้วทิ้งไว้ให้เย็น
- 278 ๓. น้ำที่ได้มาจากวัตถุต่างๆ ที่ใช้ในตำรายา เช่น พืชวัตถุ สัตว์วัตถุ ธาตุวัตถุ โดยนำมาบิบ คั้น นวด หรือต้ม
- 279 การจะใช้น้ำกระสายยาอย่างนั้นต้องพิจารณาถึงสมุฏฐานของโรคว่ามีอาการเป็นอย่างไรโดย ถือหลักตามรสยา
- 280 ทั้ง ๙ แล้วพิจารณาใช้น้ำกระสายยาให้ถูกต้อง เช่น โรคนั้นต้องมีการเสมานก็ต้องใช้น้ำกระสายยาที่มีรสฝาด ถ้าโรคนั้นร้อน
- 281 กระสับกระส่าย อ่อนเพลียไม่มีกำลัง ก็ใช้น้ำกระสายที่มีรสเย็น หอม เป็นต้น

282

283

284

๑๓๐

ตารางแสดงกำหนดอายุของยาแต่ละประเภท

ประเภทของยา	ลักษณะตัวยาที่เป็นองค์ประกอบ	กำหนดอายุที่ให้สรรพคุณทางยาสูง	อายุที่หมดคุณภาพ	หมายเหตุ
ยาลูกกลอน	๑. โบไมล์วัน ๒. แก่นไมล์วัน ๓. หัวเหง้า แก่นไม้ โกรฐเหียน และแร่ธาตุต่าง ๆ	ภายใน ๖ - ๘ เดือน ภายใน ๑ ปี ภายใน ๑ - ๑ ๑/๒ ปี	หลังจาก ๑ ปี หลังจาก ๒ ปี หลังจาก ๒ ปี	
ยาดม	๑. โบลิวัน	ใช้ครั้งเดียว	-	โดยมากใช้รักษาอาการป่วยที่เกิดโดยปัจจุบันและไม่เรื้อรัง
	๒. แก่นไม้เครื่องเทศ โกรฐ เหียน	ภายใน ๗ - ๑๐ วัน	ถ้าอุ่นทุกเช้า, เย็น จะใช้ได้จนยาจืด	
	๓. แก่นไม้เครื่องเทศ โกรฐ เหียน	ภายใน ๗ - ๑๕ วัน	ถ้าอุ่นทุกเช้า, เย็น จะใช้ได้จนยาจืด	
ยาดอง	และหัวพืชแห้ง ๑. ไม่เข้าตัวยารสเค็ม ๒. เข้าตัวยาที่มีรสเค็ม เช่น ดีเกลือ, เกลือ	ภายใน ๑ ปี ภายใน ๒ ปี	หลังจากนั้นเริ่มเสื่อมลง หลังจากนั้นเริ่มเสื่อมลง	

285

286